

Két ismeretlen társulati kisnyomtatvány a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárából. Pótlás az RMNy-hez. Ismeretlen hazai kisnyomtatványok felbukkanása mindig nagy öröm, különösen, ha 17. századi darabokról van szó. Az utóbbi évtizedekben vált az (irodalom)történeti kutatások egyik új területévé a hazai társulatok működésének vizsgálata, a témában számos eredmény született.¹ Legutóbb Viskolcz Noémi és Zvara Edina publikáltak olyan alkalmi nyomtatványokat, amelyek nagyszombati, pozsonyi, illetve bécsi társulatok meghívóiként maradtak fenn, ezek lelőhelye mindkét esetben az Esterházy-családhoz kötődő gyűjtemény volt.² Viskolcz Noémi egyébként éppen a családi levéltárakat vélte további hasonló nyomtatványok lehetséges lelőhelyéül.³ Az alábbiakban ismertetett két társulati nyomtatvány eddig nem szerepelt a nemzeti bibliográfiában (RMNy, RMK). Felbukkanásuk azonban újabb lehetséges lelőhelytípusra is felhívhatja a figyelmet, mivel a jezsuita rend levéltári anyagában maradtak fenn.⁴ A kutatók figyelmét valószínűleg azért kerülte el, mert a fent említett példákhoz hasonlóan ezek is kéziratos gyűjteményben találhatók.

A magyarországi barokk kori társulati életet több munka is ismerteti,⁵ ezért itt csak a két vonatkozó

¹ A teljesség igénye nélkül: TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században = Néprajzi Látóhatár*; (1)1992, 3–4, 8–36, (a tanulmány újabb megjelenése: *Laikus vallásos társulatok = UőK, Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században, Források, formák, közvetítők*, Bp., Osiris, 2001, 267–297); KNAPP Éva, *Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a 17–18. században = Századok*, (129)1995, 791–814; KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *A barokk kori társulati élet forrásai = Századok*, (131)1997, 923–936; HORVÁTH József, *Vallásos társulatok a Győri Egyházmegyében*, (Történeti vázlat) = *A győri egyházmegye ezer éve*, szerk. Kiss Tamás, Győr, 2000, 83–100; KNAPP Éva, *Pietás és irodalom*, Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban, Bp., Universitas, 2001 (Historia Litteraria, 9); BALÁZS Mihály, *Kolozsvár és Vágsellye*, Adalék a Mária-kongregációk korai történetéhez = Uő, *Felekezeti és fikció*, Tanulmányok 16–17. századi irodalmunkról, Bp., Balassi, 2006 (Régi Magyar Könyvtár, Tanulmányok, 8), 133–143; VARGA Júlia, *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósgága 1641–1773 (1784)*, Bp., MTA Egyetemtörténeti Albizottság és ELTE Levéltára, 2007 (Felsőoktatástörténeti Kiadványok, Új sorozat, 6), 11–17.

² A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az Esterházy család hercegi ágának levéltára (P 124), illetve a kismartoni Esterházy-kastély könyvtára. Vö. VISKOLCZ Noémi, *17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok a Magyar Országos Levéltárból = Magyar Könyvszemle*, (123)2007, 185–199; ZVARA Edina, *17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból, Pótlások az RMNy-hez = Crescit eundo*, Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára, szerk. Simon Melinda, Perger Péter, Bp., Argumentum, 2012 (A MKSz és a MOKKA-R Egyesület Füzetei, 4.), 237–241.

³ VISKOLCZ 2007, i. m. 185.

⁴ Leírásukat I. a közlemény végén. A nyomtatványokat Mihalik Béla levéltárossal együtt találtuk meg, segítségét köszönöm. Leírásukban az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának munkatársai segítettek, amit ezúton is köszönök.

⁵ Az említettekén kívül természetesen van korábbi szakirodalom is, pl. MOHL Antal, *A Mária-kongregációk története különös tekintettel hazánkra*, Győr, 1898. Emellett számos gimnáziumtörténeti feldolgozás is tartalmaz a társulatokra vonatkozó adatokat; Nagyszombat és Pozsony esetében: SCHÖNVITZKY Bertalan, *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*, Pozsony, 1896, 89–94 és HORVÁTH Zoltán, *A nagyszombati katolikus Érseki Főgimnázium története*, Nagyszombat, 1895, 46. A nemzetközi szakirodalomból két jó összefoglaló: CHATELLIER, Louis, *The Europe of the Devout*, transl. by Jean Birrell, Cambridge, 1991² (eredetileg 1987-ben, franciául jelent meg); O’SULLIVAN, Patrick, *Congregationes Marianas (= CC. MM.) = O’NEILL Charles E., –. DOMÍNGUEZ, Joaquín M., Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, I, Roma–Madrid, 2001, 914–918.

kongregáció, a nagyszombati Sárlos Boldogasszony- és a pozsonyi Gyümölcsoltó Boldogasszony-kongregációknak a hazai társulatok között elfoglalt helyére utalok. Kevésbé közismert az a folyamat, amelynek során a 16. századi kezdetek után a 17. század elején a jezsuita rendhez kötődő társulatok több hullámban egyre nagyobb területen és egyre szélesebb társadalmi rétegeket érintően elterjedtek a Magyar Királyságban is. A nyugat-európai, valamint az osztrák rendtartomány nyugatabbi területeihez képest kissé megkésett fejlődés hazánkban a század húszas éveitől öltött jelentősebb méreteket. A kezdeti időszakban (a 16. század utolsó két évtizede és a 17. század legeleje) a jezsuiták kolozsvári kollégiumában, Gyulafehérvárott, valamint Vágsellyén jöttek létre társulatok.⁶ A második hullámban a legkorábbi hazai kollégiumalapításokhoz kötődően Zágráiban, Homonnán, majd Nagyszombatban alakultak meg a kongregációk. Ezeket rövidesen, az 1620–1630-as években újabb társulatok követték részben a diákok mellett a városi lakosságot összefogva, részben pedig a tanulók egyes csoportjait (különböző korosztályokat) megcélözva.⁷ Ezzel párhuzamosan az újonnan alapított kollégiumokban is megindult a társulatok tevékenysége: Pozsonyban, Győrben, majd a negyvenes évekre Sopronban is.⁸ Végül a század közepére (1660-ig) a jezsuita rend terjeszkedésének köszönhetően Gyöngyösön,

⁶ BALÁZS 2006, i. m. 133–140.

⁷ A zágrábi társulatok kezdeteire vonatkozó adatok: 1612, a diákok Mária-társulata (TÜSKÉS, KNAPP 1992, i. m. 24; *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, II, (1601–1640), coll. et ed. Ladislaus Lukács, Romae, 1982 (Monumenta Historica Societatis Iesu, 125), 170 – 1615. év); 1625, a városiak Nagyboldogasszony-társulata (Uo., 301); 1656, a városiak Haldokló Krisztus-társulata (Ladislaus Lukács, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, III, (1641–1665), Romae, 1990, 470); 1664, Szent Izidor-társulat és az ifjabb diákok Mária-társulata (Uo., 800). A homonnai diáktársulat először 1614–1619 között működött (TÜSKÉS, KNAPP 1992, i. m. 24). A nagyszombati társulatok kezdeteiről: 1617, a diákok Sárlos Boldogasszony-társulata (Uo., 25); 1623, a városiak Szent Kereszt-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 268); 1636, az ifjabb diákok Szeplőtelen fogantatás-kongregációja (Uo., 463; HORVÁTH 2000, i. m. 46); 1650, a városi németek Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 272); 1652, a legifjabb diákok Angyalok Királynéja-társulata (Uo., 330; HORVÁTH 2000, i. m. 46 – tévesen 1666); 1660, a városiak Haldokló Krisztus-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 659).

⁸ A pozsonyi társulatok kezdeteire vonatkozó adatok: 1629–1630, a városi németek Mária-társulata (SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 91; LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 354 – 1631. év); 1634, a diákok Gyümölcsoltó Boldogasszony-kongregációja (Uo., 409; SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 90 – 1636. év); 1647, városi Haldokló Krisztus-társulat (Uo., 92, TÜSKÉS, KNAPP 1992, i. m. 25; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 239 – 1649. év); 1664, a szlávok Haldokló Krisztus-társulata (Uo., 786). A győri társulatok kezdeteiről: 1631, a diákok Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulata (HORVÁTH 2000, i. m. 87; ACSAY Ferenc, *A Győri Katholikus Főgimnázium története 1626–1900*, Győr, 1901, 151; LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 433 – 1635. év); a városi magyarok Mária-kongregációja (Uo., 452; ACSAY 1901, i. m. 151 – 1638. év); 1636, a városi németek Győzedelmes Mária-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 452; ACSAY 1901, i. m. 151 – 1638. év); 1654, városi Haldokló Krisztus-társulat (LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 382); a városi magyarok Haldokló Krisztus-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 822). A soproni társulatok kezdeteiről: 1640, a diákok Gyümölcsoltó Boldogasszony-kongregációja (Robert SCHWARTZ von Megyes, *Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der königlichen Freistadt Sopron (Ödenburg) 1636–1773*, Veszprém, 1935, 78; TÜSKÉS, KNAPP 1992, i. m. 26; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 72 – 1643. év); 1640, a városi németek Krisztus teste-társulata (TÜSKÉS, KNAPP 1992, i. m. 24; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 72 – 1643. év); 1662, a városi magyarok, illetve külön a németek Haldokló Krisztus-társulatai (LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 698).

Besztercebányán, Varasdon, Kassán, Szepeshelyen és Trencsénben is működtek kongregációk.⁹ Mindezzel csak azt kívántam érzékeltetni, hogy a 17. századi hazai társadalom és művelődés vizsgálatakor e szervezetek tevékenysége is fontos tényező – nem pusztán az egyháztörténet vagy a rendtörténet szempontjából.

Ahogy Viskolcz Noémi is leírta, e társulatok között a nagyszombatiaknak és a pozsonyiaknak kiemelt jelentőségük volt. Nagyszombat a jezsuita rend hazai központja, egyúttal az esztergomi érsek székhelye, és az egyetem működése miatt országos szintű oktatási és művelődési központ volt. Pozsony a Királyság kormányzati központja, koronázó város, az országgyűlések helyszíne és szintén jelentős jezsuita kollégium székhelye – szintén igen fontos város volt. Nagyszombatban a társulati életről a legfontosabb források, a kongregációs albumok nem ismertek; nem maradtak fenn, esetleg lappanganak.¹⁰ Az első társulat itt Mária látogatása, azaz Sárlos Boldogasszony (július 2.) titulussal 1617-ben alakult meg a diákok számára, ezt követte a városiaknak alapított Szent Kereszt-kongregáció. Az első társulattól 1636-ban vált ki az ifjabb tanulóknak szervezett Szeplőtelen fogantatás-társulat, amelyet a század közepére további három követett: a német nyelvű városi lakosság számára létrehozott Gyümölcsoltó Boldogasszony-, a legifjabb diákoknak alapított Angyalok Királynéja, valamint a városiaknak megszervezett Haldokló Krisztus-társulatok.¹¹ Pozsonyban először a városiak Mária-társulata alakult meg (1629–1630), majd 1634-től működött a diákok Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulata. Ezeket itt is újabb társulatalapítások követték a század közepén. A városiak Haldokló Krisztus-társulata 1647-ben már működött, amelyből a hatvanas évekre kivált egy, a szláv nyelvűek számára fenntartott, hasonló nevű társulat is.¹²

A pozsonyi diáktársulat működéséről fennmaradt albuma és diáriuma alapján pontosabb ismeretekkel rendelkezünk.¹³ Élén a kollégium rektora által kinevezett praeses állt, aki egyben a gimnázium retorikatanára is volt. Mellette két asszisztentst választottak; az 1660–1670-es évekre állandósult

⁹ Gyöngyösön: 1644, a diákok Nagyboldogasszony-társulata (MOLNÁR Antal, *Mezőváros és katolicizmus, Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*, Bp., 2005 (METEM Könyvek, 49), 126; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 302 – 1651. év); 1670, a városiak Haldokló Krisztus-társulata (MOLNÁR 2005, i. m. 127). Besztercebányán: 1650, a diákok Sárlos Boldogasszony-kongregációja (JURKOVICH Emil, *A besztercebányai kir. kath. főgymnasium története*, Besztercebánya, 1895, 40). Varasdon: 1651, a diákok Mária(?)-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 302); 1664, a városiak Haldokló Krisztus-társulata (Uo., 806). Kassán: 1653, a diákok Szeplőtelen fogantatás-társulata (KNAPP 1995, i. m. 794; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 371); 1665, a városiak Haldokló Krisztus-társulata (KNAPP 1995, i. m. 794). Szepeshelyen: 1653, a városiak Haldokló Krisztus- és a diákok Nagyboldogasszony-társulata (LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 357–358). Trencsén: 1656, a diákok Szeplőtelen fogantatás-társulata (KRASZNYÁNSZKY Károly, *A trencsényi „Mária Kongregáció” története = A trencsényi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1905–1906. tanévről*, Trencsén, 1906, 5; LUKÁCS, *Catalogi personarum III*, i. m. 496 – 1657. év).

¹⁰ Vö. VISKOLCZ 2007, i. m. 191, 35. jegyz.

¹¹ Vö. 7. jegyz.

¹² Vö. 8. jegyz.

¹³ *Album Sodalium Marianorum Congregationis Annunciatae Beatae Virginis Mariae in Collegio Societatis Iesu Poseniensis a. 1637–1745*. Országos Széchényi Könyvtár (Bp.), Kézirattár, Fol. Lat. 3392. (a továbbiakban: *Album*); *Diarium Congregationis Beatissimae Virginis Mariae Ab Angelo Salutatae in Gymnasio Societatis Iesu Posenii ab anni 1709. Novembri*. Országos Széchényi Könyvtár (Bp.), Kézirattár, Oct. Lat. 468; *Diarium Congregationis Studiosorum sub titulo Beatissimae Virginis Mariae ab Angelo Salutatae a die 14. Novembris Anni 1751*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Bp.), Kézirattár, Tört. Napló 2. r. 5. sz.

további 14-18-féle tisztséget pedig 45-50 sodalisszal töltötték be. A tagfelvételt gyakran a tituláris ünnepen, Gyümölcsoltó Boldogasszonykor (március 25.) tartották. Ezt fényes külsőségek között ünnepelték, az ünnepi misére a pozsonyi kanonokokat és a világi főméltóságokat, a magyar kamarai tisztviselőket is meghívták, a főcelebráns gyakran maga az esztergomi érsek volt. A tagok heti, rendszeres gyűléseiken közösen imádkoztak és a praeses prédikációját hallgatták meg. Havonta két közös officiumot tartottak, egyet a társulat élő, egyet elhunyt tagjaiért. Önmegtagadásai és jótéményeik mellett fontos szerepe volt a körmeneteknek és a zárándoklatoknak is.¹⁴ A társulatnak saját eszközei és javai is voltak; a legfontosabbak a társulati album és a két díszszázló, labarum. Közös helyiségük, a mariánus oratórium a kollégium épületében lehetett, a Szent Márton-templomban pedig saját oltáruk volt. Az adományok valamint a pénztár bevételeinek és kiadásainak számontartására az 1680-as évek végétől számadáskönyvet vezettek, ez sajnos nem maradt fenn. A pénztár jövedelmei főképp a tagok és előkelő támogatóik adományaiból folytak be. Rendszeres kiadást jelentettek az ünnepek repre-

zentációs költségei, a kinyomtatott társulati meghívók és halotti katalógusok, valamint a társulat által újévi ajándékként osztott xeniumkönyvek.¹⁵ Emellett a 17. század közepétől szokás volt szentképek havi osztogatása (menstruorum sanctorum distributio) a diákok között, a szentek iránti tisztelet serkentésére.

A nagyszombati társulat működése lényegi elemeiben megfelelt az ismert pozsonyi példának. A két társulat közötti hasonló vonásokat erősíti, hogy egyaránt nagy számban voltak saját kiadványaik, amelyek

1659. Jun. 15. SODALITAS 2. a
BEATISSIMÆ VIRGINIS
VISITANTIS
IN ACADEMICO SOCIETATIS IESV COLLEGIO
TYRNAVIÆ ERECTA ET CONFIRMATA.
Dominis, Dominis Sodalibus in VIRGINE MATRÆ conjunctis in IESV
& MARIA Salutem.
Revisit Sodales suos à montibus Æternitatis MARIA.
Proficere vult Sodalium suorum Pietatem, ac Zelum; quem
Deus ac Sibi volentibus quodam polleat ipsi voluerunt.
Audire desiderat, non jam ab unius Vocis Matre, sed ab omnium
linguis ac corde decantandum carmen: *Benedicta tu inter Mulieres.*
Et quia sine gratiarum comitatu non festinat obviam plena gra-
tias; offert præterea peccatoribus, ad VISITATIONIS suæ Diem festum,
reconciliationem cum Filio per plenariam Indulgentiam; offert innocentibus
augmentum gratiæ ex Pietatis officii reportandum: Univeris denique pro amore
& cultu, Amorem recipiendum: *fid. ò! quanto pretiosorem nostrum! Amorem,*
videlicet, DEI-Matris, & ideò Cæli ac Terræ Reginæ, atque apud Filium
Omnipotens. Vos itaque, quos MARIA in occursum expectat, Sodales,
agnoscite tempus VISITATIONIS Vestræ. Accurrite ad festinantem. Levate
oculos in Matrem, unde vobis auxilium venit & solatium. A quibus, si vobis
electa in Sol, exoritur MARIA: vos fidera effote, de quibus olim Vates: Stella
dederunt lumen in custodijs suis; & latere sunt: vocata sunt; & dixerunt; Adsumus,
& luxerunt ei cum jucunditate. Si inde Domina Vestræ ac Patrona precipit:
Beatus vos credite, quos ipsa inveniet vigilantes. Si Mater denique Viventium: ac
primùm Vestræ ad obsequium suum evocat: ad vos dictum credite: Audite filij;
ego dirigentes me diligo. Et; mecum sunt divitiæ & gloria, opes superba & justitia; ut
ditem diligentes me, & thesaurus eorum repleam. Et: qui me invenierit, inveniet vitam,
& habiet salutem à Domino. Quam singulis ardentem et cælo optamus. Ex Orato-
rio MARIANO Decimo Septimo Calendæ Julij, Anno Domini M. DC. LIX.
Georgius Lippay de Zombor, Archiepiscopus
Strigoniensis, Primas Ungariæ, Legatus Natus,
Sac. Cæsar. Regiæq; Majestatis Consiliarius
intimus, Regni Summus ac Secretarius Cancel-
larius, &c. Sodalitatis Præfectus.
Comes Franciscus Esterházy de Galantha,
p. 1. V. Præfectus.
Johannes Lude, A. A. LL. & Philisophia Magister,
SS. Theologiae Auditor, p. 1. Secretarius.

¹⁴ Több évben feljegyezték a pozsonyhidegkúti (ma Dúbravka, Pozsony városrésze) Rózsafüzér Királynője-kegykápolnához szervezett zárándoklatokat is, vö. *Album*, 97v, 108r.

¹⁵ Az ajándékkönyvosztás szokásáról és a xeniumkötetekről bővebben: KÁDÁR Zsófia, *A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése = Egyháztörténeti Szemle*, (14)2013, 1, 5–45.

nyomdadisz található. A két nyomtatványon a halotti katalógus alatti szakasz is részben egyezik: az 1659. évi kiadványon is szerepel a társulat regulája szerint a halott tagokért mondandó imák felsorolása. A nyomtatvány a nagyszombati egyetemi nyomda kiadványaként azonosítható.¹⁹ A meghívó előoldalának aljára három „aláíró” nevét nyomtatták, akik a társulat képviselőiben a címzettek a titulás ünnepe (július 2.) hívták meg. Az első Lippay György esztergomi érsek, a társulat praefectusa, azaz a jezsuita renden kívüli (világi) előljárója. Neve – mint reprezentatív vezetőjé – alatt kisebb betűkkel szerepel a társulat tényleges világi vezetője, galántai Esterházy (Eszterhasi) Ferenc gróf,²⁰ a társulat vicepraefectusa, illetve a titkár, secretarius tisztében Joannes Lode, a filozófia magisztere, teológushallgató.²¹

Pozsonyból a tanulók Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulatától a korai időszakból a nagyszombatinál kevesebb, mindössze három meghívó volt eddig ismert az 1657., 1690., 1709. évekből.²² Ezek mindegyikéhez tartozik halotti katalógus is.

A most előkerült, 1674. március 30. dátumú, a társulat titulás ünnepe (március 25.) szóló²³ meghívó szintén egyleveles, főlíó alakú nyomtatvány, de nyomtatott halotti katalógus nélkül (l. 3. kép). Formailag hasonlít az 1657. évi meghívóra, ez is a nagyszombati egyetemi nyomda

1674. Mart. 30. Alma Sodalitas 2.46/0
ANNUNTIATÆ ab ARCHANGELO
VIRGINIS
In Cardinalitio Societatis IESV Collegio
Pofonienfi erecta & confirmata.
DD. SODALIBVS & PATRONIS SALVTEM MARIANAM.

Andem aliquando Dilectus quemadmodum Filius uniceptum, etiam a calidibus Venatoribus incomprehensibilis haecenas, hodie à Virgine uno tantum verbo captus & exarmatus, adeo laesus, ut vulnus ipse trubelesens non possit non detegere dicem: Vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum; uno videlicet humilis verbo fiat. Tandem Campi Florem concepti in vere in Nazaret florida, datur a fructum benedictum in hyeme Virga Jesse in Bethleem domo patris Tandem hyems transit. imber abiit & recessit, flores apparuerunt in terra nostra, quando unicum illud stipendium superis, tremendum inferis, Orbis universi non fecerit, ac olim discens DE I recreaturum, salutiferumque verbum edixit fiat. Et que est illa, que progreditur, quasi auroa confulgens, quasi auroa hora: quia auroi gratiarum saculi basilis? vel (ut sacro adspicere vati) curtus Solis, non errant illius sideris, sed Iustitiae? cui (obspicere Caeli? contremiscere terra vel auditi? vixit Verbi unum!) etiam cum DEO eodem congregati licet verbo? ecce Ancilla. Quid enim? Dixit Deus fiat lux: & facta est lux: dixit Maria fiat, & facta est lux, qua de se dicit: Ego sum lux vera: Dixit quoque Deus, fiat firmamentum, & Verbum Caro factum est, quo nec aliud amicitissimum silentii Deus locutus est, nec quidem loqui potuit, tota licet facundissimum aternitate: dixit tandem Deus: sicut luminaria in firmamento caeli: Dixit Maria fiat: & detrahit (6 iustissimum sane detractionem!) illud Lumen de lumine in gremium suum. O verbum omnipotens! O Mariano-divinum potius dixerim, quam humanum verbum! Sed caeli terraque clarissimum MARIÆ vox est, qua auditi prodromus liberatur ad cursum: Magnus est, qui etiam ferro peccati obdurata trahit peccata: Aquila est, que expandit alas etiamnum suas & provocat Pullos suos ad volandum. Quidni ergo ad eam (cum amor alatus sit, neciens tarda molimina) adolabimus, sed & Vos una nobiscum DD. Sodales & Patroni quique suis titulis dignissimi gloriosissima Trinitatis nostra Virgini Matri, ejusdem genuini Filii illud unum, quo triumphavit hodie, aggratulati verbum fiat? Dabamus Pofoniam ex Oratorio nostro Mariano die 25 Martii Anno à Virginis partu M. DC. LXXIV.

DD. Sodalibus & Patronis.
Additissima & oblitissima
Sodalitas B. V. Annuntiatæ.
P. T. Rector Congregationis
Stephanus Szenczy V. Capit. Pofon. Canonicus.
Nicolaus Lippai L. B. De Zombor
p. r. Secretarius.

¹⁹ Az azonosítást V. Ecsedy Judit végezte el, aki mellett köszönöm Bánfi Szilvia és P. Vásárhelyi Judit segítségét, tanácsait is.

²⁰ Esterházy (I.) Ferenc (1641–1685), Miklós nádor fia, Pál nádor öccse. A család fraknói vonalán belül az ifjabb grófi ág megalapítója. Pápai kapitány, Zala és Somogy megyék főispánja. Nagyszombatan diákként lehetett a társulat tisztségviselője. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IV, Pest, 1858, 81, 90–91.

²¹ Joannes Lode selmezbányai, polgári származású, német anyanyelvű diák, 1656-tól volt a bölcsészkar, 1659-től a teológiai kar hallgatója. KADÁR Zsófia, KISS Beáta, PÓKA Ágnes, *A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatója 1635–1773*, Bp., ELTE Egyetemi Levéltár, 2011 (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 26, Varia Theologica, PPKE HTK, 3), 382. sz.

²² Vö. VISKOLCZ 2007, i. m. 193–197. Az első (1657. évi): RMNy 4, 2726. sz.

²³ A titulás ünnepe 1674-ben húsvétvasárnapra esett, ezért (valószínűleg a tisztújítással együtt) később, április 1-jén ünnepelték. Így érthető, hogyan lehet március 30-ra datálva a meghívó. Vö. *Album*, 69v.

kiadványa.²⁴ A meghívó „aláírói” ebben az esetben is a társulat elöljárói: Szenczy István pozsonyi kanonok,²⁵ a társulat rektora (világi elöljárója) és zombori Lippay Miklós titkár (secretarius). Pozsony esetében a társulati album alapján e tisztségviselők azonosítása is lehetséges. Szenczy 1670–1684 között állt a társulat élén; 1684-ben választották helyébe Jaszlóczy Jakab cikádori apátot.²⁶ A leköszönő Szenczy ekkor hat gyertyatartót és 30 aranyforintot adott a kongregációnak kegyes adományul.²⁷ Lippay Miklós 1673-ban az albumban a társulat titkáráként van feltüntetve, 1674-ben már – az előrelépést jelentő – második asszisztensként szerepel.²⁸

Igen érdekes a meghívó hátoldala is. Itt a kongregáció papírfelzetes viaszpecsétje fölött valószínűleg címzettként szerepel a „szomszédos” nagyszombati Mária-társulat (Sodalitas B. M. V. Tyrnavien[is]), ami az említett Sarlós Boldogasszony-kongregációval lehet azonos. A hátoldalon visszahajtott lap belső oldalán pedig egy – sajnos részben körbevágott, így csonka – kézzel írott halotti katalógus olvasható. Nem tudni, vajon költségkímélés céljából vagy más okból választották-e 1674-ben azt a megoldást, hogy a megszokott nyomtatott forma helyett tollal írták fel a halottak névsorát a meghívó hátlapjára. Az sem tisztázott, hogy ez az eljárás máshonnan ismert-e. A hátlapon feltüntetett adatok a következők:²⁹ „Nomina sodalium defuncto[rum:] / 1673 / R. P. Martinus Hanula³⁰ Pos[onii] / 14 Aprilis / R. P. Philippus Causich Posoni[i]³¹ / R. D. Martinus Lehocky Paroc[hus] / Basony in 10bri³². / 1674. / Paulus

²⁴ Pozsonyban 1674-ben nem működött nyomda, a Zerweg-nyomda a következő évtől üzemelt (1675–1678), vö. V. Ecsedy Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 102. A nyomtatvány „T” iniciáléja eddig a nagyszombati nyomdából ismeretlen volt, de V. Ecsedy Judit megállapítása szerint más betűi egyértelműen ehhez a nyomdához kötik. A nagyszombati nyomda rendszeresen adott ki a pozsonyi társulat által rendelt műveket, sok xeniumkönyvet is, vö. KÁDÁR 2013, i. m.

²⁵ Szenczy István (?–1696) magyar nemesi származású, a pozsonyi jezsuita kollégium után a bécsi Pazmaneum hallgatója, 1664-től pozsonyi kanonok, 1685-től prépost és pozsonyi plébános, címzetes almissi püspök. RIMELY Carolus, *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*, Posonii, 1880, 272; FAZEKAS István, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918(1951)*, Bp., ELTE Levéltár, 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 8), 312. sz.

²⁶ Jaszlóczy Jakab (?–1708) szláv származású, a nagyszombati egyetemen, majd a bécsi Pazmaneumban tanult, 1676-tól pozsonyi kanonok, 1686-tól örkanonok, 1697-től címzetes tribuni püspök, 1698-tól prépost és pozsonyi plébános. RIMELY 1880, i. m. 273; FAZEKAS 2003, i. m. 380. sz.

²⁷ *Album*, 70r, 103r.

²⁸ *Album*, 69v.

²⁹ A sorok határait / jellel jelöltem.

³⁰ Hannula Márton (1633–1673) szláv származású jezsuita, 1653-tól a nagyszombati egyetem bölcsész, 1660–1662 teológiai hallgatója. 1670–1673 között működött Pozsonyban, 1673-ban a városi németek „Mária a haldoklók anyja” titulusú társulatának (Congregatio Beatae Virginis Matris Agonizantium) praefectusa volt. Pozsonyban halt meg 1673. április 24-én. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, IV, (1666–1683), Romae, 1990, 310; Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, I, Romae, 1987, 508; KÁDÁR, KISS, PÓKA 2011, i. m. 326.

³¹ Philippus Kausich (1618–1673) horvát származású jezsuita, 1641–1644 között tanult Nagyszombatban a bölcsészkaron, ekkor lehetett a társulat aktív tagja. 1673. október 31-én halt meg Pozsonyban. LUKÁCS, *Catalogi personarum II*, i. m. 636.

³² Bazin, Decembri

Prisalich Rhetor³³ 14 Fe[bruarii]”. A halotti katalógus kézzel írott változata is jelzi, mennyire fontosnak tartotta a társulat saját halottainak nyilvántartását; értük ugyanis név szerint imádkoztak. Az egykori tagokat és pártfogóikat ezért is igyekeztek számon tartani. Egyrészt a volt tagoknak illetl időnként a társulatnak jelezni hollétüket. Másrészt pedig az előljárók utólag az albumba bevezették a tagokra vonatkozó legfontosabb információkat: Pozsony esetében jellemzően az egyházi pályára (világi papi pályára, szerzetesrendbe) lépés időpontját, illetve a halál tényét – olykor a halál évét vagy dátumát, illetve helyét és módját is.³⁴

Az újonnan előkerült két társulati kisnyomtatvány a hazai régi nyomtatványok sorát tovább bővíti, egyúttal ráirányíthatja a figyelmet esetleges új lelőhelyekre: a szerzetesrendek gyűjteményeinek eddig csak részben feltárt anyagára is.

A két társulati meghívó leírása az *RMNY* gyakorlata szerint a következő.

RMNy, S 2863

[1] Sodalitas Beatissimae Virginis Visitantis in academico Societatis Jesv collegio Tyrnaviae erecta et confirmata. – [2] (Catalogus defunctorum e Tyrnaviensi B. M. V. Visitantis Sodalitate, qui innotverunt, à mense Ivljo vsqve ad praesentem.) (Tyrnaviae 1659) [typ. Academicis]

[1] fol. – 2° – 235 x 155 mm – Orn., init.

Katolikus társulat meghívólevele és halottairól szóló értesítő. – Ennek az egyetlen példányban fennmaradt, egyleveles nyomtatványnak a rektóján a nagyszombati egyetem Sarlós Boldogasszony-társulatának Nagyszombatban (Ex Oratorio Mariano) 1659. június 15-én (Decimo Septimo Calendas Julii) kelt meghívólevele olvasható a kongregáció titulás, névadó ünnepére (július 2.), Lippay György esztergomi érsek, a társulat praefectusa, galántai Esterházy (Eszterhasi) Ferenc gróf, a társulat vicepraefectusa valamint Joannes Lode teológushallgató, társulati titkár (secretarius) nyomtatott aláírásaival. A hátlapon koponyát és csontokat ábrázoló, körzetekkel körülvett nyomdadísz alatt sorolták fel a társulat 1658. szeptember 16. és 1659. május 30. között elhunyt tagjainak nevét, olykor haláluk napjával és helyével együtt, éves bontásban a következőképpen: „1658: Georgius Nagymihaly de Nagymihaly, Tabulae Regiae assessor, &c. in Boros 16. Septembris ... Stephanus Olas Kolosvary, benefactor, in Novembri ... Thomas Hussti,³⁵ canonicus Agriensis, in Decembri. 1659: Georgius Bartholoviz, Viennae in Ianuario ... Matthias Feyerpataki,³⁶ canonicus Nitriensis, benefactor, in Aprili ... Stephanus Bayczy, Szakolczae 30. Maij.” Legalul a társulat szabályzatának XVIII. és XIX. regulája szerint a halottakért mondandó ima és evangéliumi idézet (Máté 7, 12) található.

Az impresszum nélkül megjelent nyomtatvány nyomdai kiállítása alapján a nagyszombati egyetemi nyomdában készült (Bánfi Szilvia és V. Ecsedy Judit szóbeli közlése).

³³ Paulus Prisalich az 1672/1673. tanévben a retorika évfolyamának diákjai között szerepel a pozsonyi kollégium anyakönyvében. Vö. *Matrica gymnasii Poseniensis, ab anno 1650, usque ad annum 1725*. Főszékeskáptalani Könyvtár (Esztergom), Coll. Batthyány, Cat. IX. Lit. Tit. I. f., 119v.

³⁴ A pozsonyi társulat albumában az 1637–1667 közötti időszak névsoraiban összesen 376 későbbi bejegyzés szerepel.

³⁵ Valószínűleg azonos az egri kanonokként (a szakirodalomban más keresztnévvel) ismert Huszty Pállal. Ő 1657-től volt az egri káptalan tagja, kassai plébános, ungi főesperes. 1658. október 11-én halt meg Kassán, 46 évesen. NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis = Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, IV, szerk. LESKÓ József, Eger, 1907, 211–212.

³⁶ Fejérpataky Mátyás Liptó megyei nemes családból való, 1645-ben már nyitrai kanonok, majd pásztói apát és éneklőkanonok, 1655-ben jelen volt a pozsonyi országgyűlésen. VAGNER József, *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra, 1896, 229.

Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára I. (1773 előtti iratok) – Miscellanea – 1659. június 15.

RMK II. 1340a³⁷

Alma Sodalitas Annvntiatae ab Archangelo Virginis In Cardinalitio Societatis Iesv Collegio Posoniensi erecta & confirmata. (Tyrnaviae 1674) [typ. Academicis]

[1] fol. – 2° – 240 x 150 mm – Init.

Katolikus társulat meghívólevele. – Az egyetlen példányban ismeretes nyomtatványnak csak a rektójára nyomtattak. Ezen a pozsonyi jezsuita kollégium Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulatának Pozsonyban (Posonii ex Oratorio nostro Mariano) 1674. március 30-án (die [30.] Martii Anno â Virginis partu M. DC. LXXIV., a nap egykorúan, kézzel van beírva) kelt meghívólevele olvasható a társulat titulás, névadó ünnepére (március 25.), amelyet ebben az évben a húsvétvasárnappal való egybeesése miatt később, április 1-jén tartottak. Alul a társulat előljáróinak, Szenczy István pozsonyi kanonoknak, a kongregáció rektorának és zombori Lippay Miklós titkárnak a nyomtatott aláírásai. A hátoldalra a papír visszahajtott, három oldalról körbevágott részére egykorú kézírással a társulat 1673. április 14.–1674. február 14. között elhunyt tagjainak neveit jegyezték fel, olykor tisztségüket, illetve a halál helyét és idejét is megjelölve. A hátoldalon a kongregáció papírfelzetes viaszpecsétje és valószínűleg a nagyszombati egyetem Sárlos Boldogasszony-társulatának szóló egykorú címzés is található.

Az impresszum nélkül megjelent nyomtatvány nyomdai kiállítása alapján a nagyszombati egyetemi nyomdában készült (Bánfi Szilvia és V. Ecsedy Judit szóbeli közlése).

Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára I. (1773 előtti iratok) – Miscellanea – 1674. március 30.

KÁDÁR ZSÓFIA

³⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának belső nyilvántartásában a nyomtatvány ezt a számot kapta.